

Csaba Balogh

The Stele of YHWH in Egypt

The Prophecies of Isaiah 18–20 concerning Egypt and Kush

THEOLOGISCHE UNIVERSITEIT VAN DE GEREFORMEERDE KERKEN
IN NEDERLAND TE KAMPEN

**THE STELE OF YHWH IN EGYPT
THE PROPHECIES OF ISAIAH 18–20 CONCERNING EGYPT AND KUSH**

DE STÈLE VAN JHWH IN EGYPTE
DE PROFETIEËN IN JESAJA 18–20 OVER EGYPTE EN KOESJ

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR IN DE THEOLOGIE,

OP GEZAG VAN DE RECTOR DR. C.J. DE RUIJTER,

HOGLERAAR IN DE THEOLOGIE,

ZO GOD WIL IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN

OP VRIJDAG 11 SEPTEMBER 2009

TE 15.00 UUR IN DE AULA VAN DE THEOLOGISCHE UNIVERSITEIT,

BROEDERWEG 15 TE KAMPEN

door

Csaba Balogh

Promotores: prof. dr. G. Kwakkel
prof. dr. A. van der Kooij (Leiden)
Co-promotor: dr. J. van Dijk (Groningen)

Overige leden beoordelingscommissie:
prof. dr. P.H.R. van Houwelingen
prof. dr. H.G.L. Peels (Apeldoorn)
prof. dr. F. van der Pol

Deze studie is financieel mede mogelijk gemaakt door Stichting Fundament.

*Aan Gyöngyi,
Benjámín en Efraim*

Table of Contents

Abbreviations	xi
Chapter 1. Introduction.....	1
1.1. THE BOOK OF ISAIAH AS THE CONTEXT OF ISAIAH 13–23	2
1.1.1. Historical Research on the Book of Isaiah	3
1.1.2. Literary Research on the Book of Isaiah	7
1.1.3. Theological Research on the Book of Isaiah.....	15
1.2. THE CORPUS ISAIAH 13–23(24–27) IN THE BOOK OF ISAIAH.....	22
1.3. ISAIAH 18–20 IN THE COLLECTION OF ISAIAH 13–23	29
1.3.1. The Prophecy in Isaiah 18	29
1.3.2. The Prophecy in Isaiah 19	31
1.3.3. The Prophecy in Isaiah 20	33
1.4. THE PURPOSE AND OUTLINE OF THE PRESENT STUDY.....	34
1.5. METHOD AND TERMINOLOGY	35
Chapter 2. Deconstructing Royal Steles of the Near East	43
2.1. LOWER AND UPPER EGYPT IN THE THIRD INTERMEDIATE PERIOD.....	44
2.2. THE PRELUDE TO THE EMERGENCE OF THE 25TH NUBIAN DYNASTY.....	46
2.3. THE PHARAOKHS OF THE 25TH DYNASTY AND ASSYRIA.....	48
2.3.1. Piye (748–717 B.C.).....	49
2.3.1.1. Egypt and the Assyrian Sources of Tiglath-pileser III.....	50
2.3.1.2. Piye in Egypt.....	55
2.3.1.3. Israel and Egypt before the Fall of Samaria	56
2.3.1.4. Egypt and Kush in the Early Years of Sargon	59
2.3.2. Shabaka (717–703 B.C.).....	65
2.3.2.1. Judah, Egypt and Assyria on the Eve of 711 B.C.	67
2.3.2.2. The Fall of Ashdod in 711 B.C.	70
2.3.3. Shabataka (703–690 B.C.).....	73
2.3.4. Taharka (690–664 B.C.)	77
2.3.4.1. Taharka and Esarhaddon.....	78
2.3.4.2. Taharka and Assurbanipal.....	81
2.3.5. Tanutamani (664–656 B.C.).....	83
2.4. THE 26TH SAITE DYNASTY AND THE BABYLONIAN EMPIRE.....	85
2.4.1. Psametik I (664–610 B.C.).....	85
2.4.2. Necho II (610–595 B.C.)	88
2.4.3. The Final Years of the 26th Dynasty.....	92
2.5. CONCLUSION.....	94
Chapter 3. Reconstructing the Broken Stele of YHWH	97
3.1. PRELIMINARY REMARKS	97
3.2. THE FOREIGN NATION PROPHECIES AS THEOLOGICAL CONTEXT.....	100
3.2.1. The Background of Prophecies Concerning the Nations	100
3.2.2. The Biblical Prophecies Concerning Foreign Nations	103
3.3. COLLECTIONS OF FOREIGN NATION PROPHECIES IN THE BIBLE.....	107

3.3.1. Foreign Nation Prophecies in the Book of Amos	107
3.3.2. Foreign Nation Prophecies in the Book of Jeremiah	110
3.3.3. Foreign Nation Prophecies in the Book of Ezekiel.....	118
3.3.4. Foreign Nation Prophecies in the Book of Zephaniah.....	123
3.3.5. Conclusion	127
3.4. FOREIGN NATION PROPHECIES IN THE BOOK OF ISAIAH	129
3.4.1. The Superscriptions and the Structure of Isaiah 13–23.....	129
3.4.2. The Individual Compositions of Isaiah 13–23	134
3.4.2.1. The Composition of Isaiah 13:1–14:27	134
Isaiah 13:2–8	136
Isaiah 13:9–16.17–22.....	139
Isaiah 14:1–4a.4b–21.22–23	143
Isaiah 14:24–27	150
3.4.2.2. The Composition of Isaiah 14:28–32.....	154
3.4.2.3. The Composition of Isaiah 15–16.....	158
Isaiah 15:1–16:5	158
Isaiah 16:6–12.13–14.....	161
3.4.2.4. The Composition of Isaiah 17(–18).....	163
3.4.2.5. The Composition of Isaiah 21:1–10.....	166
3.4.2.6. The Composition of Isaiah 21:11–12.....	171
3.4.2.7. The Composition of Isaiah 21:13–17.....	172
3.4.2.8. The Composition of Isaiah 22.....	174
Isaiah 22:1–14	175
Isaiah 22:15–25	181
3.4.2.9. The Composition of Isaiah 23.....	186
3.4.3. Preliminary Conclusion to Isaiah 13–23.....	196
3.5. ISAIAH 13–23 AS A STELE OF YHWH.....	198
Chapter 4. The Land(s) of Riddles: Analysis of Isaiah 18	205
4.1. TRANSLATION WITH TEXT-CRITICAL AND SEMANTIC NOTES.....	206
4.2. EXEGETICAL SECTION	227
4.2.1. Verses 1–2b.....	227
4.2.2. Verses 2c–g.....	234
4.2.3. Verses 3–6.....	237
4.2.4. Verse 7.....	244
4.2.5. Conclusion	244
4.3. ISAIAH 18 IN CONTEXT	245
4.3.1. The Literary Aspects of Isaiah 18.....	245
4.3.1.1. The Form of Isaiah 18	245
4.3.1.2. The Integrity of Isaiah 18.....	246
4.3.1.3. Isaiah 18 and Its Context	250
4.3.1.4. The Intertextual Connections of Isaiah 18.....	253
4.3.2. The Theological Aspects of Isaiah 18.....	255
4.3.2.1. Kush and Egypt in Isaiah 1–39.....	255
4.3.2.2. Kush and Egypt in Isaiah 18.....	260
4.3.3. The Historical Aspects of Isaiah 18	261

4.4. ISAAH 18 AND THE STELE OF YHWH (ISAAH 13–23)	265
4.5. CONCLUSION.....	266
Chapter 5. From Chaos to Covenant: Exegesis of Isaiah 19.....	269
5.1. TRANSLATION WITH TEXT-CRITICAL AND SEMANTIC NOTES.....	270
5.2. EXEGETICAL SECTION	293
5.2.1. Verses 1–4.....	293
5.2.2. Verses 5–10.....	301
5.2.3. Verses 11–15.....	305
5.2.4. Verses 16–17.....	311
5.2.5. Verse 18.....	313
5.2.6. Verses 19–22.....	319
5.2.7. Verse 23.....	325
5.2.8. Verses 24–25.....	327
5.2.9. Conclusion	332
5.3. ISAAH 19 IN CONTEXT	333
5.3.1. The Literary Aspects of Isaiah 19.....	333
5.3.1.1. The Form, Structure, and Integrity of Isaiah 19.....	333
5.3.1.2. The Intertextual Connections of Isaiah 19.....	339
5.3.2. The Theological Aspects of Isaiah 19.....	340
5.3.2.1. The Motifs and Background of Isaiah 19:1–15	341
5.3.2.2. The Motifs of Isaiah 19:16–25.....	343
5.3.3. The Historical Aspects of Isaiah 19	351
5.3.3.1. Isaiah 19:1–15 and History.....	351
5.3.3.2. Isaiah 19:16–25 and History.....	355
5.4. ISAAH 19 AND THE STELE OF YHWH (ISAAH 13–23)	359
5.5. CONCLUSION.....	360
Chapter 6. From Covenant to Chaos: Exegesis of Isaiah 20.....	363
6.1. TRANSLATION WITH TEXT-CRITICAL AND SEMANTIC NOTES.....	364
6.2. EXEGETICAL SECTION	368
6.3. ISAAH 20 IN CONTEXT	376
6.3.1. The Literary Aspects of Isaiah 20.....	376
6.3.2. The Theological Aspects of Isaiah 20.....	381
6.3.3. The Historical Aspects of Isaiah 20	381
6.4. ISAAH 20 AND THE STELE OF YHWH (ISAAH 13–23)	384
6.5. CONCLUSION.....	385
Chapter 7. Conclusion.....	387
7.1. ISAAH 18–20 FROM A LITERARY PERSPECTIVE	387
7.1.1. The Literary Integrity of Isaiah 18–20	387
7.1.2. The Prophecies of Isaiah 18–20 in Their Literary Context	389
7.2. ISAAH 18–20 FROM A THEOLOGICAL PERSPECTIVE	393
7.2.1. Theological Considerations from an Isaianic Perspective	393
7.2.2. Theological Considerations from the Perspective of FNPs.....	396
7.3. ISAAH 18–20 FROM A HISTORICAL PERSPECTIVE.....	397

7.4. ISAIAH 18–20 AND THE STELE OF YHWH (ISAIAH 13–23)	399
Excursuses	405
EXCURSUS 1: THE LAND OF KUSH.....	405
E1.1. Kush in Ancient Literature	405
E1.2. Kush in the Old Testament.....	408
E1.3. Nubia: Its People and Its Neighbours.....	411
E1.4. The land of Put and Seba in the Old Testament	413
EXCURSUS 2: THE TANG-I VAR INSCRIPTION OF SARGON II.....	416
E2.1. Solutions: Coregency Versus Early Chronology.....	416
E2.2. An Alternative Proposal	417
EXCURSUS 3: מָשָׂא—A NEW PROPOSAL FOR ITS ETYMOLOGY AND MEANING	422
E3.1. Attempts Towards an Etymological Definition of מָשָׂא	422
1.1. מָשָׂא in the Prophets and מָשָׂא as ‘burden’.....	422
1.2. מָשָׂא in the Prophets and מָשָׂא as ‘sentence’	424
1.3. מָשָׂא in the Prophets and מָשָׂא ‘to lift up the voice’	424
E3.2. A New Proposal for the Origin and Meaning of מָשָׂא.....	425
2.1. Syntagmatic and Paradigmatic Relationships	425
2.2. Possible Cognates Outside Biblical Hebrew.....	427
2.3. נִשָּׂא Expressing Speaking in the Bible	428
E3.3. Is מָשָׂא a Genre?.....	430
EXCURSUS 4: עִיר הַהָרָס IN ISAIAH 19:18	433
E4.1. עִיר הַהָרָס, “City of the Sun”	433
1.1. Problems Related to the Content and Context of Isaiah 19.....	434
1.2. Problems Related to Textual Witnesses.....	434
E4.2. πολὺς ἀσεδέκ / ἀσεδέχ / ἀσεδ ἡλιου: The Greek Versions	435
E4.3. עִיר הַהָרָס, “City of Destruction”, “City of Ruins”	439
EXCURSUS 5: ISAIAH 19:18–19 AND THE TEMPLE OF LEONTOPOLIS	442
Appendix	447
Bibliography.....	443
Samenvatting.....	471
Curriculum Vitae.....	481

Samenvatting

DE STÈLE VAN JHWH IN EGYPTE

DE PROFETIEËN IN JESAJA 18–20 OVER EGYPTE EN KOESJ

Deze studie richt zich op de collectie van volkenprofetieën in het boek Jesaja (13–23), in het bijzonder Jes 18–20, drie hoofdstukken die zich thematisch bezien bezighouden met Afrikaanse volken langs de Nijl. Profetieën over niet-Israëlitische volken komen ook elders voor in het Oude Testament. In het verleden werden deze teksten vaak als een apart genre, een typische vorm van profetie gezien en geanalyseerd, meestal vanuit een godsdienstfenomenologisch perspectief. Hoewel deze eerdere studies aandacht geven aan alle bijbelse volkenprofetieën als brede context voor de interpretatie, maakt het grote aantal van deze profetieën het voor onderzoekers onmogelijk deze teksten exegetisch-theologisch grondig te analyseren. Daarnaast geeft deze vorm van onderzoek niet genoeg aandacht aan de context binnen het eigen bijbelboek waarin de profetieën te vinden zijn, terwijl het boek als context veel kan bijdragen aan hun betekenis.

Om die reden is er tegenwoordig een sterke tendens merkbaar om de volkenprofetieën in hun literaire en boekinterne theologische context te evalueren. In de recente wetenschappelijke literatuur staat de vraag naar het ontstaan van de profetenboeken, vanaf het vroegste stadium tot de huidige vorm, centraal. Daarbij spelen de discussies rondom de vorming en theologische functie van grotere literaire eenheden in de profetische boeken een bijzondere rol. Zo vormen in het boek Jesaja de hoofdstukken 13–23 (of volgens sommigen 13–27) een inter-Jesajaanse literaire eenheid. Maar een blik op deze profetieën maakt duidelijk dat dit geen oorspronkelijke eenheid kan zijn. De profetieën die erin voorkomen zijn geschreven onder verschillende historische omstandigheden (zoals dat expliciet uit de opschriften en impliciet uit de inhoud kan worden geconcludeerd), ze zijn gericht aan verschillende hoorders, willen verschillende boodschappen overbrengen en werden geschreven met verschillende retorisch-theologische doeleinden. De verhouding tussen deze twee aspecten van de collectie, namelijk dat de zelfstandige profetieën in Jes 13–23 in verband staan met variërende historische achtergronden, geadresseerden en boodschappen (diachroon aspect) en dat zij

tegelijkertijd als een literaire eenheid worden gepresenteerd (synchroon aspect), vraagt naar verder onderzoek.

Deze studie wil de vraag beantwoorden wat de rol van Jes 18–20 was bij het ontstaan van Jes 13–23. Ofwel: welke conclusies kan men trekken ten aanzien van de literaire vorming, retorisch-theologische functie en historische actualiteit van de volkenprofetieën in Jes 13–23 uit een diepgaande analyse van Jes 18–20 vanaf de vroegste stadia tot de huidige vorm? De hoofdvraag is onderverdeeld in een aantal deelvragen die inhoudelijk als literair, theologisch en historisch kunnen worden gegroepeerd. De literaire vragen hebben betrekking op de problemen rond integriteit, verbinding met de huidige context en auteurschap. Het theologische onderzoek stelt zowel de betekenis of boodschap als de functie van de oorspronkelijke zelfstandige profetieën centraal, alsook de eventuele verschuiving van deze boodschap als gevolg van recontextualisatie. In dit verband komt ook de relatie met andere profetieën over Egypte en Koesj in Jesaja, buiten de collectie Jes 13–23, aan de orde. Wat betreft het historische aspect moet de vraag naar de historische achtergrond van de profetieën en de latere context worden beantwoord, namelijk, in hoeverre deze profetieën tijdgebonden zijn en in hoeverre zij de mogelijkheid bieden voor lezingen in een latere historische context.

Hoofdstuk 1 (Inleiding) schetst de achtergrond voor de onderzoeksvraag. Eerst wordt kort aandacht gegeven aan de huidige stand van het Jesaja-onderzoek, het bredere kader waarin de hoofdvraag van deze studie geplaatst moet worden (§1.1). Daarbij worden ook de verschillende visies gepresenteerd in verband met Jes 13–23 (§1.2). Vaak ziet men de volkenprofetieën hetzij als een samenstelling van verschillende tekstblokken, hetzij als een voortdurende uitbreiding van vroegere profetische teksten. In het algemeen rekent men met een kerntekst van Jesajaans materiaal in Jes 13–23, maar ook met teksten die later om welke reden dan ook aan deze profetieën werden toegevoegd. De bepaling van het Jesajaans materiaal roept echter zowel methodisch als exegetisch veel discussie op. Daarnaast maken de na-Jesajaanse geschiedenis en de invloed van deze teksten duidelijk dat men verder moet kijken dan het materiaal uit de achtste eeuw, als men aan de huidige vorm en functie van Jes 13–23 en het fenomeen profetie als zodanig recht wil doen. Het derde deel van de Inleiding (§1.3) focust op probleempunten die in verband staan met Jes 18–20. Hoewel deze drie hoofdstukken inhoudelijk veel met elkaar gemeen hebben, lijkt Jes 18 vanuit literair oogpunt eerder met Jes 17 verbonden te zijn dan met de profetieën aan Egypte in Jes 19. Inhoudelijk schijnt Jes 19 te bestaan uit twee delen (vv. 1–15 en vv. 16–25) die ook vaak als aparte teksten worden geanalyseerd en in verschillende tijden ondergebracht. Hoewel Jes 20 een verhaal vertelt dat in de tijd van de profeet (achtste eeuw) goed te plaatsen is, lijkt het

alsof de primaire functie en het doel van deze tekst in zijn huidige vorm buiten de tijd van de profeet Jesaja gezocht moet worden. De inleiding sluit af met de beschrijving van het doel en de opbouw van deze studie (§1.4). Hier wordt ook het methodisch-hermeneutisch kader geschetst waarin een antwoord op de onderzoeksvraag wordt gezocht (§1.5).

Hoofdstuk 2 gaat dieper in op de historische periode die naar het zich laat aanzien de achtergrond vormde waartegen Jes 18–20 functie heeft. (Voor zover dat mogelijk is, wordt de concretere achtergrond van deze profetieën later apart besproken.) In dit verband komt vooral de rol van Egypte en Koesj in de geschiedenis van het oude Nabije Oosten aan de orde, voornamelijk in relatie tot Israël en Juda enerzijds en Assyrië en Babylon anderzijds. Dit hoofdstuk streeft ernaar de gegevens van verschillende historische bronnen met elkaar te synchroniseren. Er wordt aandacht besteed aan politieke, economische en sociale gebeurtenissen met betrekking tot Egypte en Koesj, voor zover zij invloed hadden op het alledaagse leven in Israël en Juda.

In Hoofdstuk 3 wordt een literair-theologische analyse gegeven van de volkenprofetieën in Jes 13–17 en 21–23, die de directe context vormen voor Jes 18–20. Allereerst (§3.1.) wordt de term ‘volkenprofetie’ besproken. Hoewel deze term in de wetenschappelijke literatuur heel algemeen wordt gebruikt, blijkt men er toch behoorlijk veel over van mening te verschillen welke profetieën uiteindelijk tot de volkenteksten gerekend kunnen worden. Deze paragraaf concludeert dat profetieën over Israël of Juda en profetieën over de volken zo nauw met elkaar verbonden zijn, dat het uiteindelijk onmogelijk is om duidelijke grenzen tussen deze twee vormen te trekken. Dat betekent ook dat de volkenprofetieën, in tegenstelling tot wat men vroeger beweerde, binnen de profetische literatuur geen aparte genre vormen.

§3.2. gaat nader in op profetieën waarin vreemde volken het onderwerp van de profetie vormen. Zulke teksten komen ook voor in het oude Nabije Oosten, vooral in verband met oorlog of de bedreiging door vreemde vijanden, en functioneerden als impliciete heilprofetieën voor de koning van de profeet. Vroeger onderzoek naar de bijbelse volkenteksten brengt deze profetieën ook vaak in verband met oorlogssituaties, waardoor heil aan het eigen volk wordt toegezegd. In andere gevallen verschijnen de vreemde volken als potentiële verdragspartners in politieke opstanden, waarbij door oordeel te verkondigen aan het vreemde volk, de profeet voor de ondergang van zijn eigen volk waarschuwt. Maar er zijn ook wetenschappers die menen dat deze profetieën aan de liturgische context van nationale plechtigheden (verzoeningsdag, klaagbijeekkomsten) moeten worden verbonden, eerder dan of in plaats van aan bepaalde historische omstandigheden. De historische gegevens binnen de profetieën (opschriften en andere inhoudelijke verwijzingen

naar historische gebeurtenissen) enerzijds en het feit dat een profetische tekst nu deel uitmaakt van een literaire compositie anderzijds wekken echter het vermoeden dat de lezer zich zowel van de oorspronkelijke bedoeling en historische context als de latere functie van deze teksten, hetzij liturgisch, hetzij literair, hetzij allebei, bewust moet zijn. Om die reden is het van belang ook aandacht te geven aan de huidige literaire context waarin deze profetieën nu verschijnen.

§3.3. geeft daarom een overzicht van collecties van volkenprofetieën in de bijbelse literatuur, met name Amos, Jeremia, Ezechiël en Sefanja. Uit nader onderzoek blijkt dat deze collecties literaire kunstwerken zijn, goed gepland en rijk aan symbolen, zoals getallen, geografische concepten en symbolische tijdschema's. Er is geen bewijs te vinden in de geanalyseerde teksten dat de opbouw van één van deze boeken een zogenaamd "eschatologisch schema" zou volgen (oordeel over Israël, oordeel over de volkeren, heil aan Israël), zoals vaak wordt aangenomen. Daarentegen is er een nauw verband waarneembaar tussen profetieën over de volkeren en over Israël. De boodschap en functie van de zelfstandige volkenprofetieën kan als deel van een latere collectie een ander accent krijgen. Daarnaast vertonen deze collecties, ondanks enkele over de grenzen van de boeken heen reikende overeenkomsten tussen volkenprofetieën, sterke boekspecifieke trekken, die duidelijk maken dat het boek als context heel belangrijk is voor hun interpretatie.

Het grootste deel van dit hoofdstuk (§3.4.) wordt gewijd aan Jes 13–23. In deze paragraaf wordt in eerste instantie aandacht gegeven aan de typische נִשְׁפָּט -opschriften, die heel kenmerkend zijn voor Jes 13–23, en die drie verschillende vormen vertonen. Dit verschil wijst uiteindelijk ook naar de groei van deze collectie, bestaande uit profetieën uit verschillende tijden. Het opschrift in Jes 14:28 staat bijvoorbeeld voor één bepaalde profetie en biedt tevens een historisch kader voor de interpretatie van die ene tekst. In 15:1 (vgl. ook 13:1; 17:1; 19:1; 23:1) staat het נִשְׁפָּט -opschrift daarentegen boven een kleine collectie van Moabteksten (Jes 15–16). De vier נִשְׁפָּט -opschriften in Jes 21–22 hebben weer een eigen systeem, dat van de andere twee typen afwijkt, waaruit blijkt dat Jes 21–22 een aparte collectie vormen binnen Jes 13–23, die als geheel op een later stadium aan Jes 13–20.23 is toegevoegd. Dit ontstaansproces geeft antwoord op belangrijke vragen van het Jesaja-onderzoek, zoals waarom er nu twee profetieën tegen Babylon op twee verschillende plaatsen, in Jes 13 en 21, te vinden zijn, en hoe de profetie tegen Jeruzalem en een hoge Judese beambte in Jes 22 in een collectie over de volken is terechtgekomen. In Jes 13–23 signaleert men twee keer een verschuiving in het vooruitzicht dat de teksten bieden met betrekking tot de volkeren. Teksten die oordeel aan hen verkondigen worden aangevuld met profetieën die met de val van de gemeenschap-

pelijke vijand rekenen en het heil dat daaruit voortvloeit (bijv. Jes 16:1–5; mogelijk ook 17:7–8). Maar aan deze profetieën die heil in het vooruitzicht stellen, worden een enkele keer weer teksten toegevoegd die negatief over de toekomst van hetzelfde volk spreken (bijv. Jes 16:6–12[13–14]). In een eerste stadium lijkt de profetie tegen Assyrië de collectie van volkenteksten te hebben geopend (Jes 10:5vv; 14:4b–21; 14:24–27). Het hoofdmotief is hier de opgeheven hand van JHWH, eerst over zijn eigen volk (Jes 9:7–20), dan over Assyrië (Jes 10), dan over heel de aarde onder Assyrische overheersing (zie voor dit motief in het begin van de collectie Jes 14:24–27 en aan het eind Jes 23:11). Dit motief onderstreept het nauwe verband tussen de volkenprofetieën en de profetieën over Juda en Israël. Deze editie is kort na de val van het Assyrische wereldrijk te plaatsen. In een tweede stadium keert het oordeel weer terug. Nu wordt het centrale motief de dag van JHWH en het gevolg daarvan voor alle hoogmoedigen der aarde. Ook Babylon komt aan het begin van de collectie te staan. Het motief van de dag van JHWH verschijnt op twee belangrijke plaatsen in het boek van Jesaja, namelijk in Jes 2:12 en 13:6.9, en lijkt de collectie van volkenprofetieën op een specifieke manier met de profetieën over Juda en Israël te verbinden.

§3.5. wijst op een belangrijk verschijnsel in de samenstelling van de volkenprofetieën. In de huidige vorm van Jes 13–23 wordt de compositie geopend met een tekst over Babylon (en Assyrië) en gesloten met een tekst over Tyrus. Er zijn belangrijke intertekstuele aanwijzingen in Jes 13:1–14:27 en Jes 23 die een bewuste verbinding tussen deze begin- en slotteksten waarschijnlijk maken. Daarnaast valt het geografisch gezien op dat het begin van de collectie naar Mesopotamië, het land aan de “Beneden Zee” (Perzische Golf), zoals dat in spijkerteksten heet, verwijst. Tyrus en de eilanden die in Jes 23 worden aangesproken zijn verbonden aan de “Boven Zee” (Middellandse Zee). Als de Assyrische koningen de reikwijdte van hun wereldrijk in de inleiding van een stèle wilden omschrijven, gaven zij precies deze coördinaten aan: ik ben de koning van de hele aarde, van de Beneden Zee tot aan de Boven Zee. Het lijkt er verder op dat de opsomming van de verschillende naties die volgens Jes 13–23 onder de macht van JHWH vernederd of verhoogd worden wil verwijzen naar de opsommende veldtochtbeschrijvingen van de Assyrische koningen, zoals die in de stèl-literatuur voorkomen. Op basis van andere motieven die de lezer uit het taalgebruik van de Assyrische stèles bekend moeten zijn, wordt hier de voorlopige conclusie geponeerd dat Jes 13–23 als een soort “stèle van JHWH” beschouwd moet worden, waardoor Hij als koning en overheerser zijn claim aan heel de aarde bekendmaakt.

De volgende drie hoofdstukken presenteren een diepgaande analyse van de tekst van Jes 18–20. De tekstkritische, semantische en exegeti-

sche analyses worden gevolgd door de bespreking van de resultaten vanuit een literair, theologisch en historisch oogpunt. Aan het eind van elk hoofdstuk worden deze perikopen als deel van “de stèle van JHWH” en de יוֹם יְהוָה-redactie onderzocht.

De tekst van Jes 18 (Hoofdstuk 4) vertoont veel onduidelijkheden, waardoor de interpretaties beduidende verschillen vertonen. Het woord הוֹי leidt in deze context een profetie in die aan de geadresseerden een negatieve boodschap wil overbrengen. De uitdrukking צְלָצֵל כְּנַפַּיִם, die als “kever met twee vleugels” vertaald moet worden, slaat op een bekend Egyptisch symbool (*scarabeus sacer*). Het in deze profetie beschreven land strekt zich uit tot over de rivieren van Koesj en moet met het Egypto-Koesjitische rijk worden geïdentificeerd (zie hierover Excurs 1). De beschrijving van het volk in 18:2 laat daar weinig twijfel over bestaan. Tegelijk spreekt 18:2 eigenlijk over twee verschillende volkeren, waarvan het ene verder weg woont dan het andere, zoals dat op grond van de uitdrukking מְנַהוּא וְהִלְאָה verondersteld mag worden. Mogelijk moet er onderscheid gemaakt worden tussen de officiële gezanten (צִירִים) die uit hun land komen en de gezanten die in vs. 2 מְלֻאָכִים worden genoemd. De boodschap die aan deze מְלֻאָכִים gegeven wordt, is ook voor de Koesjitische gezanten bestemd die bij Juda steun zoeken voor een politiek verdrag tegen de vijand. De twee metaforen in vs. 4 werpen licht op de negatieve houding van JHWH ten opzichte van het plan tegen Assyrië. Door het beeld van de vernietiging van de wijnstok in vs. 5 (een motief dat vaak in Assyrische teksten voorkomt), kort voordat de bessen rijp beginnen te worden, verwijst de profeet naar de ondergang van de anti-Assyrische coalitie. Het is dus niet Assyrië dat het oordeel van JHWH te wachten staat (zoals vaak wordt aangenomen), maar in eerste instantie het Koesjitische wereldrijk en met hen allen die hun toekomst met menselijke hulp en macht veilig willen stellen.

Wat betreft de integriteit van de profetie moet vs. 3, ondanks enkele bezwaren, bij de oorspronkelijke tekst worden gerekend. Aan de andere kant schijnt vs. 7, over de erkenning van het koningschap van JHWH op deze aarde (zelfs door de verst wonende Koesjieten), op een later tijdstip te zijn toegevoegd.

Hoe komt het dat een profetie die Egypte en Koesj als onderwerp heeft niet bij Jes 19 is gevoegd? Deze vraag, die de exegeten van Jes 13–23 nog steeds bezighoudt, lijkt beantwoord te kunnen worden door het feit dat Jes 18 ook als een anti-Israël-profetie opgevat werd, zoals Jes 30 of 31 (vgl. ook Jes 20). Om die reden is Jes 18 in een collectie terechtgekomen die de Aram-Israël-coalitie als geadresseerde heeft, net zoals Jes 17:12–14. Hoewel laatstgenoemde profetie oorspronkelijk op een andere groep hoorders (mogelijk Assyrië) betrekking zou kunnen hebben, kan deze door de verplaatsing ook wel als een tekst tegen de noor-

delijke vijanden van Juda, namelijk Aram en Israël, worden gelezen. De verbinding met de context van Jes 17:1–11 wordt – nader beschouwd – op twee belangrijke punten duidelijk: Jes 17:5 duidt op de graanoogst en 17:6 op de fruitoogst. Deze twee motieven staan ook in de twee aangevoerde teksten, Jes 17:12–14 en 18:1–7, centraal. Om die reden kunnen 17:12–14 en 18:1–7 als illustratie hebben gediend voor de vervulling van de profetie in 17:5–6. De coalitie met Aram onder koning Pekach (Jes 7:1) en de coalitie met Egypte onder koning Hosea (2 Kon 17:4) waren de belangrijkste misstappen van de Israëlitische koningen geweest die uiteindelijk tot de ballingschap van het Noordrijk hebben geleid.

De gedetailleerde beschrijving van de Afrikaanse gezanten aan het hof in Jeruzalem lijkt er op te duiden dat de rol van deze profetie was om Juda te waarschuwen voor een anti-Assyrische coalitie. In die zin staat de boodschap van Jes 18 dicht bij Jes 30:1–17 en Jes 31. Maar deze waarschuwing is een voorspelling voor de toekomst, en die sluit niet uit dat een sombere toekomst kan worden vermeden als Juda een ander politiek standpunt inneemt.

Bij de overwegingen met betrekking tot de historische achtergrond van Jes 18 moet men twee gegevens serieus nemen. Jes 18:2 blijkt over Egypto-Koesjitische gezanten in Jeruzalem te spreken. Dat betekent dat de coalitie onder Egyptische leiding staat. In de opstanden vóór 701 trad Egypte niet op als leider van de coalitiepartners bij de organisatie van de opstand, maar bood wel hulp (Israël was de leider in 728–724, Filistea in 720 en 711). Maar het Egyptisch-Koesjitische rijk is nadrukkelijk een belangrijke speler in 705–701. Daarnaast wordt, zoals reeds genoemd, het beeld van de heilige scarabee een prominent symbool van koning Hizkia dat op zijn stempels en de zogenaamde *lmlk*-krukken verschijnt. Deze laatste worden in de periode kort voor 701 gedateerd. Jes 18 is dus hoogstwaarschijnlijk in die tijd geboren. De voorspelde val van de Egyptische kever met twee vleugels is een onheilspellend teken voor de toekomst van de kever van Juda.

Hoofdstuk 5 neemt Jes 19 onder de loep, een profetie die over de aankomst van JHWH in Egypte handelt en over de gevolgen daarvan voor het leven van de Egyptenaren. Deze profetie is een tekst die als een **מְשָׁא** wordt aangeduid. Excurs 3 concludeert dat het woord **מְשָׁא** ‘uitspraak’ betekent en etymologisch niets met **מֶשָׂא**, ‘last’, of de uitdrukking **נִשְׂא קוֹל**, “de stem verheffen”, te maken heeft. **מְשָׁא** kan een leenwoord zijn uit het Akkadisch of afgeleid van het homoniem **נִשְׂא** (II) ‘uitspreken’, ‘uitroepen’. **מְשָׁא** geeft geen apart genre aan in de profetische literatuur. Een tweede, veel bediscussieerde uitdrukking is **עִיר הַהָרָס**, “stad van verwoesting” of “ruïnestad” in Jes 19:18. Vaak is men van mening dat de masoretische tekst hier in **עִיר הַחֶרֶס**, “stad van de zon” of **עִיר הַצְדִּיק**, “stad van gerechtigheid” veranderd moet worden, omdat de nega-

tieve klank van עִיר הַהָרִס slecht bij de positieve context van Jes 19:18 zou passen. Maar de lezing van MT is waarschijnlijker, zoals blijkt uit de bespreking in Excurs 4. Een en ander hangt samen met het feit dat de uitdrukking יִאָמְרוּ לְאֶחָת in vs. 18 niet “één van hen zal worden genoemd” betekent, maar: “ieder van hen (d.w.z. van die steden) zal worden genoemd”. Tevens wordt hier aangetoond dat de zin וְעָבְדוּ מִצְרַיִם אֶת־אֲשׁוּר in vs. 23 moet worden vertaald als “Egypte zal Assyrië dienen”, en niet, zoals gebruikelijk, “Egypte en Assyrië zullen samen JHWH dienen”.

Onderzoek van Jes 19 vanuit een literair perspectief wijst uit dat de tekst in zijn huidige vorm geen oorspronkelijke eenheid vormt; de verzen 1–15 en 16–25 zijn ook dikwijls aan verschillende tijden gekoppeld. Maar ondanks stemmen die het tegenovergestelde beweren, blijkt dat 19:16–25 nooit als een zelfstandige eenheid functioneerde. Deze tekst werd geschreven als aanvulling bij 19:1–15 en is daar sterk aan verbonden. Wat betreft de integriteit van 19:1–15 moet men concluderen dat er geen overtuigende reden is om de verzen 5–10 als secundaire invoegingen te beschouwen.

Het עֲצָה-motief van Jes 19:3.11.17 wijst naar een nauw verband met 14:27 en 23:8–9. De profetie over Tyrus in Jes 23 stond voor de invoeging van Jes (20)21–22 dichter bij Jes 19, zoals Tyrus en Egypte ook in Ez 26–28 en 29–32 nauw met elkaar in verbinding staan. In Jes 19:1–15 vindt men geen duidelijke aanwijzingen dat deze profetie tegen een politiek verbond met Egypte wilde waarschuwen (zoals Jes 18), hoewel dit niet uitgesloten kan worden. Jes 19:16–25 wijst vaak naar de geschiedenis van het premonarchische Israël. Om JHWH's volk te worden, volgt Egypte dezelfde weg van verlossing en erkenning van JHWH als verlosser die Israël ook heeft gevolgd. Jes 19:16–25 impliceert dat Egypte de God van Israël op een indirecte manier zal dienen: namelijk als vazal van de aardse plaatsvervanger van JHWH, de Assyrische koning. Daardoor is de boodschap van dit stuk met het universalisme van de koningspsalmen verwant die eveneens over een indirecte vorm van theocratie spreken.

Historisch gezien moet men er rekening mee houden dat Jes 19:1–15 een voorspelling is en dus niet zonder meer aan historische feiten getoetst kan worden. Desondanks bevat de tekst enkele belangrijke aanwijzingen. Jes 19:2 spreekt over Egypte als een land dat in kleine koninkrijken gefragmenteerd is. Jes 19:4 duidt op de komst van een (hoogstwaarschijnlijk) Assyrische heerser die het land zou overnemen. Daarnaast lijkt de rol van de oostelijke stad Tanis – als raadgever van een farao die in Memphis zetelt – er op te wijzen dat de profetie kort voor de veldtocht van Esarhaddon in 671 geschreven is. Jes 19:16–25 spreekt over de dienst van Egypte aan de Assyrische koning, die in de tekst als vertegenwoordiger van JHWH verschijnt. Zo kan dit gedeelte

van de profetie in de vroege regeringsjaren van Assurbanipal gedateerd worden. In de Assyrische teksten verschijnt hij nadrukkelijk als een bevrijder van de Egyptenaren. Een Judees contingent van koning Manasse heeft ook aan deze veldtocht deelgenomen.

Hoofdstuk 6 geeft een analyse van Jes 20. Afgezien van enkele kleinere tekstuele onduidelijkheden is de boodschap van deze profetie helder in zijn huidige vorm en hoeft men, in tegenstelling tot de mening van enkele exegeten, geen andere, vroegere literaire structuur te veronderstellen. De complexe formulering van Jes 20:1–2 blijkt vergelijkbaar te zijn met Jes 7:1–2 of 36:1–2. Ook moet men aannemen dat **יֵשׁב הָאִי הַזֶּה** niet op de Filistijnen slaat, als oorspronkelijke geadresseerden, maar in eerste instantie op Juda, voor wie de symbolische handeling van de profeet bestemd was. Het is wel vreemd dat een profetie die in 19:25 eindigt met een positief uitzicht op de toekomst van Egypte, weer gevolgd wordt door een sombere tekst over het lot van de Afrikaanse volken. Maar dat is mogelijk het gevolg van een nieuwe redactionele ordening van de profetieën, waarin de voorspoed van de volkeren die samenviel met de val van de Assyrische macht, door de komst van Babylon en de dag van JHWH wordt overschaduwde (vgl. Hoofdstuk 3). Jes 20 is dus op een later tijdstip aan een reeds bestaande voorexilische collectie van volkenprofetieën toegevoegd. Deze tekst vertoont vele overeenkomsten met enkele profetieën uit Jesaja (Jes 10; 18; 30; 31) en ook met narratieve teksten uit dat boek. Bovendien is ook het thema van de vernedering van de ‘trots’ van Juda een thema dat kenmerkend is voor de **יהוה-ים**-redactie van Jesaja.

Historisch gezien is Jes 20 goed op de hoogte van de geschiedenis van 711, de tijd van de verovering van Asdod, die op grond van archeologisch en epigrafisch materiaal redelijk gedetailleerd kan worden gereconstrueerd. Maar de temporele afstand tussen deze tekst en de gebeurtenissen, die onder meer blijkt uit de uitdrukking **בְּעֵת הַהִיא**, maakt het waarschijnlijker dat Jes 20 zijn boodschap – vertrouw niet op Egypte – op een later tijdstip aan andere hoorders wilde overbrengen (vergelijkbaar met Jes 36–37). De doelgroep van deze profetie moet hoogstwaarschijnlijk onder de pro-Egyptische kringen rond de laatste Judese koningen, Jojakim, Jechonja of Sedekia, gezocht worden, van wie politieke visies het land van Juda in de richting van een nationale ramp dreigden te leiden.

Met de opsomming van de volkeren tussen de Boven Zee en de Beneden Zee zinspeelt Jes 13–23 op de structuur van de Assyrische stèles. Vele motieven in de profetieën van Jes 18–20 maken het mogelijk om deze teksten als deel van een dergelijke stèle, de Israëlitische replica, te interpreteren. Jes 19:19 verwijst letterlijk naar een **מַצֵּבָה** [...] **לַיהוה**, “stèle van JHWH”, wat duidelijk maakt dat Judeeërs zich van de functie van

zulke monumenten bewust waren. Assyrië, Babylon of Perzië, die vele volken hebben onderworpen, zijn in de visie van de profeten slechts instrumenten in de hand van JHWH, die uiteindelijk de grootste speler van de geschiedenis is. De instrumenten veranderen met de tijd. JHWH zet koningen af en stelt koningen aan (Dan 2:21). Stenen stèlemonumenten zijn opgesteld en vernietigd. Maar voor de lezers van Jes 13–23, de bewoners van Juda – een kleine satraap van wereldrijken die komen en gaan –, proclameert deze stèle van JHWH hoe heel de aarde van zijn majesteit vervuld is (Jes 6:3).

Curriculum Vitae

Csaba Balogh werd geboren op 3 mei 1975 te Marosvásárhely (Targu Mures / Neumarkt), Roemenië, als zoon van Csaba en Ilona Balogh. Vanaf 1993 tot 1998 studeerde hij theologie aan het Protestants Theologisch Instituut te Kolozsvár (Cluj Napoca / Klausenburg), Roemenië. Vanaf 1999 tot 2004 studeerde hij aan de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken in Nederland (vrijgemaakt) in Kampen (Broederweg 15), waar hij in 2000 zijn doctoraal diploma haalde met als hoofdvak Oude Testament. Tevens volgde hij tussen 2000 en 2002 cursussen Oegaritisch en modern Hebreeuws aan de Protestantse Theologische Universiteit in Kampen. Sinds september 2004 is hij werkzaam als docent oudtestamentische vakken aan het Protestants Theologisch Instituut te Kolozsvár. Hij is getrouwd en heeft twee kinderen.